

**ÇATIŞMA VE BARIŞ TESİSİ SÜREÇLERİNDE
ÇOCUKLARIN DEVŞİRİLMESİ VE KULLANILMASI
SORUNU: KOLOMBİYA ÖRNEĞİ**

**PROBLEM OF CHILD RECRUITMENT AND USE
DURING CONFLICTS AND PEACE BUILDING
PROCESSES: THE COLOMBIAN CASE**

Onur AĞKAYA *

ÖZ

Çocukların, dünya üzerinde devam eden çatışmalardan etkilenmeleri ve silahlı gruplar tarafından devşirilerek kullanılmaları, uluslararası toplumun en acil sorunlarından biridir. Yaklaşık 60 yıldan fazladır devam eden Kolombiya İç Savaşı örneğinde de milyonlarca çocuk çatışmaların kurbanı olmuş ve silahlı aktörler tarafından kullanılmıştır ve kullanılmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Kolombiya'daki çatışmanın muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından biri olan çocuk savaşçılar sorununa dair bir analiz sunmaktadır. Bu doğrultuda, çalışma, çocuk savaşçılar kavramı ve ilgili yaklaşımları ele almaktadır. Daha sonra, çalışmada, Kolombiya İç Savaşı'nda çözüm süreci ve barış tesisi girişimlerinde çocuk savaşçılar sorununa yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, Kolombiya örneğinin birçok eksiklik ve başarısızlığa rağmen bugün gelinen noktada çatışmanın sonlandırılması, savaşta kullanılan ve silah bırakan çocukların toplumla yeniden

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniv., Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, onuragkaya@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3044-5978>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 27.07.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 05.09.2022

bütünleştirilmesi için birçok fırsat barındırdığını ve dünyaya örnek teşkil edecek uygulamalar sunduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Savaşçılar, Çatışma Çözümü, Barış Tesisi, Kolombiya, Kolombiya Barış Süreci.

ABSTRACT

The effects of ongoing conflicts on children and child recruitment and deployment by armed actors around the world are the most urgent problems of the international society. In the case of the Colombian Civil War, which has been going on for more than 60 years, millions of children have been victims of conflicts and have been used and continue to be used by armed actors. This study presents an analysis of child fighters, as one of the most critical issues to focus on for the probable course of the conflict, conflict resolution, and peace-building in Colombia. In this respect, the study first delves into the concept of child fighters and related approaches. In the study, the problem of child fighters in the resolution process and peace-building initiatives in the Colombian Civil War is scrutinized in detail. Correspondingly, the study argues that, despite many shortcomings and failures, the Colombian example presents numerous opportunities to end the conflict and reintegrate demobilized child soldiers into society at the point reached today as it also provides practices that will constitute exemplary sets for the world.

Keywords: Child Fighters, Conflict Resolution, Peace Building, Colombia, Colombian Peace Process.

GİRİŞ

Kolombiya İç Savaşı, dünya üzerinde en uzun süredir devam eden ve hâlâ tam olarak sona ermemiş bir çatışmadır. Yaklaşık 50 yıldır savaşmakta olan merkezî devlet ile *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC–Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri) arasında 2016’da barış anlaşması imzalanmış olsa da savaş sürmektedir. Bugün itibarıyla Latin Amerika’da aktif konumdaki en eski gerilla örgütü konumundaki *Ejercito de Liberación Nacional* (ELN–Ulusal Kurtuluş Ordusu) ile mensupları on binleri bulan başka paramiliter gruplar ve kriminal örgütler çatışmayı devam ettirmektedir (Verdad Abierta, 2021a). Ayrıca, yüzlerce insan hakları savunucusunun ve silah bırakan gerillanın sistematik biçimde

öldürülmesi ve kendilerine, toplumda yeniden entegre olmak için gerekli imkânların sağlanamaması veya illegal aktivitelere yönelmeleri gibi sebeplerle barış anlaşmasının imzalanmasından sonra silah bırakmayan FARC üyelerinin ve silahlı gruplara katılanların sayısı sürekli artmaktadır (Semana, 2020).

Kolombiya’da, iç savaşın başlamasının ve sürmesinin temel sebebi; kaynakların, özellikle de kırsal bölgelerde, adaletsiz biçimde dağıtılmasıdır. Süregiden çatışmalarda, merkezî hükümete bağlı ulusal ordu ve güvenlik güçleri, gerilla örgütleri, paramiliter gruplar ve uyuşturucu ticareti örgütleri gibi silahlı olarak çatışan birçok aktör mevcuttur. Gerilla gruplarının en büyüğü olan FARC, 2016’da barış anlaşmalarının imzalanmasından sonra, resmî olarak silah bırakmıştır. 1964’te kurulan ELN ve FARC’tan geriye kalan, silah bırakmayan ve yeniden silahlanan militanlardan müteşekkil önemli sayıda bir topluluk (*Fuerzas Irregulares Armadas de Colombia–FIAC*), ayrıca, küçük bir grup olan *Ejército Popular de Liberación* (ELP–Özgürlük Halk Ordusu) ve bunlara ek olarak sayısı tahminen 30’dan fazla silahlı grup, hâlen savaşıma devam etmektedir ve mensuplarının sayısı da artmaktadır (Maher ve Thomson, 2018; Verdad Abierta, 2021a).

Son tahlilde, Kolombiya İç Savaşı sırasında tahminen 450.000 kişi öldürülmüş, 120.000 kişi zorla kaybedilmiş, 1.754 kişi cinsel istismara uğramış¹ ve 8 milyon kişi yerinden edilmiştir (GMH, 2013: 20, 31-33, 93; LeGrand vd., 2017: 259; Comisión de la Verdad [CDV], 2022a). Bu tablo içinde, 1985 ve 2012 yılları arasında yerlerinden edilen çocuk sayısı 2.520.212’dir. Aynı sürede, 70 çocuk cinsel istismara uğramış; 154’ü zorla kaybedilmiş; 150’den fazlası ise öldürülmüştür (GMH, 2013: 314). Ayrıca, yüzbinlerce çocuğun şiddete doğrudan maruz kaldığı ve yakınlarını kaybettikleri öngörülmektedir. Çatışma boyunca, sayılarının 30.000’den fazla olduğu düşünülen çocuk hem güvenlik güçleri² hem gerilla örgütleri hem de paramiliter gruplar tarafından devşirilmiş ve çatışmalarda kullanılmıştır (GMH, 2013: 26, 84, Kiss, 2016: 212). Resmî kayıtlara göre ise 1960 ve 2016 yılları arasında devşirilen çocuk sayısı 16.879’dur (Centro Nacional de Memoria Histórica [CNMH], 2017: 52; CDV, 2022a). Kolombiya örneğinde, ayrıca, klasik anlamda devletler veya gerilla örgütleri tarafından devşirilen ve çatışmada kullanılan çocuk askerlerden başka, suç örgütleri ve uyuşturucu

---

¹ Çatışma süresince, paramiliter gruplar ve gerilla örgütleri kadar Ulusal Ordu mensubu askerler, kontrol altında tuttıkları veya görev yaptıkları yerlerdeki sivillere ve örgüte mensup kadınlara sistematik biçimde cinsel istismar uygulamıştır. Ayrıca, cinsel istismar kurbanlarının çoğu, saldırgan veya saldırganlarla aynı bölgede yaşamak zorunda kalmış; tehdit edildiği, korktuğu ve benzer sebeplerle şikayetçi olmamıştır. Aynı zamanda, dışlanma ve suçlanma endişesiyle, kurbanların çoğunluğu, yaşananlardan kimseye bahsetmemiştir (GMH, 2013: 79, 83-84).

² Kolombiya’da, 1993’ten 2015’e kadar 19.000 çocuk ulusal orduya katılmış ve bazıları askerî operasyonlarda kullanılmıştır (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008: 102; CDV, 2022b: 205, 213).

kartelleri tarafından kullanılan çocuk askerler sorunu yaşanmaktadır (CDV, 2022b: 178).

Bu çalışmada, FARC'ın silah bırakmasını içeren 2012 ve 2016'dan sonraki sürece odaklanılarak iç savaşın muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından biri olan ve konuyla ilgili örneklerinin Türkçe yazında da artarak devam ettiği çocuk savaşçılar sorununa (Bilgin, 2014; Keneş, 2019; Özerdem, 2021; Polat ve Güldoğan, 2010; Kekevi ve Kılıçoğlu, 2017) dair bir analiz sunulmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk iki bölümünde, çocuk savaşçılar kavramı ve ilgili yaklaşımlar ele alınmakta; üçüncü bölümde ise, önce, Kolombiya İç Savaşı'nda çözüm süreci ve barış tesisi girişimlerinde çocuk savaşçılar sorununa yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. ÇATIŞMALARDAN ETKİLENEN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK SAVAŞÇILAR SORUNUNA DAİR GENEL YAKLAŞIMLAR

Çocukların, dünyanın farklı yerlerindeki birçok hükümet, milis ve isyancı gruplar tarafından devşirilmesi ve savaşlarda kullanılması binlerce yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Tarihsel süreçte, Afrika, Amerikalılar ve Avrupa'da, Antik Yunan'daki düzenli birliklerin sunduğu örnekler dahil, çocukların, takriben 9 yaşından itibaren, "asalet ve kahramanlık"la özdeşleştirilen birer savaşçı olarak yetiştirildikleri ve kullanıldıkları görülmektedir (Rosen, 2005: 4-5). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ise savaşın mahiyeti değişmiş, dünyanın farklı bölgelerindeki çatışmaların niceliği sürekli olarak artmış ve buna bağlı olarak hem savaştan etkilenen hem de asker olarak kullanılan çocukların sayıları da yükselmiştir (Kaldor, 2012: 98-102). Yalnızca 1994 ve 2004 yılları arasında dünya üzerinde devam eden savaşlarda iki milyondan fazla çocuğun öldüğü, altı milyon çocuğun ise yaralandığı veya sakat kaldığı tahmin edilmektedir (Kiss, 2016).

Çocukların devletler arası savaşlarda ve iç çatışmalarda devşirilmesi ve kullanılması, sorunun hukuksal düzenlemelerde karşılık bulmasına da neden olmuştur. Bu düzenlemelerden, ilkinin 1977'de, 1949 Cenevre Sözleşmesine ek olarak düzenlenen protokoller olduğu söylenebilir (Rosen, 2005). Protokollerin, 4. Maddesinde, 15 yaşın altındaki bireylerin çatışmalarda kullanılmasına ve silahlı çatışmalara katılmasına karşı çıkılmasına yönelik düzenlemeler öngörülmüştür. Müteakip uluslararası düzenlemeler; 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 2000 tarihli, Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer almasına İlişkin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Seçmeli Protokolüdür (Tynes, 2018: 53). Öte yandan, 1996'da, 51. BM Genel Asamblesininin 77 No'lu Kararıyla Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (BM Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi, 2022).

UNICEF'in 1997 tarihli Cape Town İlkeleri uyarınca ortaya konulan ve uluslararası kabul gören tanımına göre çocuk savaşçılar "kapasitesine bakılmaksızın, herhangi düzenli veya düzensiz silahlı gücün veya grubun üyesi olup ulaklık, aşçılık, taşıyıcılık görevlerini de ifa eden ancak, bunlarla sınırlı kalmayan 18 yaşın altındaki bireyler"dir. Söz konusu tanım, cinsel olarak kullanılan ve zorla evlendirilen kız çocuklarını da kapsamaktadır. Bu doğrultuda, tanım, sadece silah taşıyan veya silaha sahip olan çocukları kapsamaz" şeklindedir (UNICEF, 2020). Bu tarihten itibaren, çocuk savaşçılar meselesi ciddi bir küresel sorun olarak, uluslararası toplumun ve uluslararası hukukun öncelikli ajandalarından birini oluşturmaya devam etmiştir.

Uluslararası hukukta çocuk savaşçılara yönelik bir diğer önemli gelişme, 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 15 yaşından küçük çocukların silah altın alınmalarını veya çatışmalarda fiilen kullanılmalarını savaş suçu olarak sayan düzenlemesidir (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2017: 493). 2002'de faaliyete geçen Mahkeme, çocukları, uluslararası hukuka aykırı biçimde savaşa sokanların yargılanabileceği tek uluslararası mercii olması açısından önem arz etmektedir (Rosen, 2015: 146).³

2002'de 12 Şubat günü, çocukların silah altına alınması ve çatışmalarda kullanılmasının engellenmesine dikkat çekmek amacıyla "Kızıl El Günü" olarak anılmıştır (BM Çocuklar ve Silahlı Çatışma Özel Temsilciliği Ofisi, 2022). 2007'de Cape Town İlkeleri; Paris İlkeleri ve Taahhütleri çatısı altında yeniden düzenlenmiştir (Fisher, 2013: 19-20). 2015'te Güvenli Okullar ve 2017'de BM'ye sunulan ve birçok ülke tarafından onaylanan çocuk savaşçıların barış misyonlarından çekilmesini öngören Vancouver İlkeleri, uluslararası hukukun çocuk savaşçılara yönelik yapılmış önemli düzenlemeleridir (Kanada Dışişleri Bakanlığı, 2022). Özetlemek adına, bugün gelinen noktada, mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri doğrultusunda; militan, aşçı, ulak, hamal, casus veya cinsel amaçlar⁴ için kullanılmak adına herhangi bir silahlı gruba dahil olmuş 18 yaşın altındaki her insan çocuk savaşçı olarak sayılmaktadır.

³ Bununla birlikte, Rosen'ın (2015: 147) dikkat çektiği gibi ABD, Rusya, Çin ve Hindistan gibi büyük güçlerin yanı sıra, Orta Doğu'daki birçok ülkenin Mahkemeyi kuran 1998 Roma Statüsüne dahil olmaması, verimliliğinin sorgulanır hâle gelmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, Uganda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki çatışmalar sırasında çocuk askerleri devşiren ve savaştıran suçlular, Mahkeme'de yargılanmaktadır.

⁴ Kadınlar, gençler, kız çocukları ve çocuklara yönelik cinsel istismarın tanımı için Kolombiya Anayasa Mahkemesinin 2008 tarihli 092 No'lu Kararı kapsayıcı kriterler koymaktadır. Buna göre; sistematik olsun veya olmasın, 1) tecavüz; 2) sonu doğumla biten zorla ilişki ve planlaması –farklı araçlar kullanılsa dahi kurbanın bilgisi olsun veya olmasın rahim içi penetrasyonun ve döllemenin gerçekleştiği her durum ve ayrıca gebeliğin önlenmesine neden olacak araçların kullanılması–, 3) cinsel köleliğe ve sömürüye maruz bırakma ve uygulama, 4) zorla fuhuş yaptırma, 5) cinsel

Çocuk savaşçıların çatışmalara dahil olmasının sebeplerini açıklamaya yönelik iki farklı yaklaşımdan mevcuttur: Bunlardan ilki olan “hümanist yaklaşım” uyarınca, çocuklar; kendileri adına rasyonel kararlar alabilen bireyler olmaktan ziyade, gönüllü olarak silahlı gruplara katılmamaktadır. Bu noktada, çocukların silahlı gruplar tarafından manipüle edildikleri veya tehdit altında bu gruplara katıldıkları veya yapısal olarak ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal motivasyonlarla silah altına girdikleri görüşü kabul edilmektedir (Singer, 2005: 109-110; Gates, 2011: 35-37; Beber ve Blattman, 2013). Bu yaklaşıma paralel biçimde, bazı çocuklar, çatışma altında bir silahlı grubun mensubu ebeveynler tarafından dünyaya getirilmekte ve dolayısıyla bu gruplara dahil olmaktadır (Fisher, 2013: 2). Bu görüşün karşısında, Afrika kıtasında ve daha sonra dünyadaki diğer iç savaşları konu edinen vaka çalışmaları sonucunda ortaya çıkan, çocukların sadece kullanılan bilinçsiz aktörler değil, silahlı gruplara kendi rızalarıyla katılan bireyler olduğunu savunan yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre, birer rasyonel karar alıcı olan çocuklar, içinde buldukları sosyo-ekonomik şartlar, psikolojik durumlar ve kültürel normlar doğrultusunda gönüllü ve bilinçli biçimde silahlı gruplara katılabilmektedir (Goodwin-Gill ve Cohn, 1994: 31; Rosen, 2005: 132-133; Achavarina ve Reich, 2006).

Çocukların asker olarak devşirilmesi ve kullanılmalarının altında yatan sebepleri: (1) kolayca kontrol edilebilmeleri; (2) kısa bir eğitimle çatışmaya sokulabilmeleri; (3) düşman tarafından hedef alınmalarının zor olmaları olarak değerlendirilmektedir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008; Tynes, 2018: 45-46). Öte yandan, bir diğer görüş, çocukların, yetişkinlerle kıyaslandığında savaşma kapasitelerinin daha düşük ve kontrol edilmelerinin zor olmaları nedeniyle bazı durumlarda tercih edilmeyeceğini de savunmaktadır (Haer ve Böhmelt, 2016). Bu iki görüşe ek olarak, bir diğer yaklaşıma göre, silah üretim teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak silahların küçülmesi, kullanımının kolaylaşması ve sayılarındaki artış ve ayrıca bununla bağlantılı olarak “şiddet kültürü”nü artırması, çocukların silahlı gruplar tarafından devşirilmesi ve çatışmalarda kullanılmasını katalize eden bir konjonktür yaratmıştır (Rosen, 2005: 14; Tynes, 2018: 18).

2. ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ TESİSİ SÜREÇLERİNDEKİ ÇOCUK SAVAŞÇILARIN ÖNEMİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından savaşın mahiyeti ve sınırları değişmiş ve savaşlar iç çatışmalar şeklinde “her-yerde olma” durumuna

---

istismar, 6) yönetici veya üst rütbeliler tarafından cinsel köle olarak kullanma, 7) zorla gebe bırakma, 8) zorla kürtaj ve 9) cinsel yolla hastalık bulaştırma sayılmaktadır (GMH, 2013: 78).

evrilmiştir.⁵ Buna bağlı olarak, çocuk askerlerin devşirilmesi ve kullanılması sorunu başta Afrika ve Latin Amerika'daki iç çatışmalarda olmak üzere farklı bir boyuta geçmiştir (Achvarina ve Reich, 2006: 128-129). Kesin sayılara ulaşmak mümkün olmasa da 1990'ların başından 2010'a kadar 250.000 ila 300.000 çocuğun tüm dünya üzerinde devam eden çatışmalarda savaşçı olarak veya çatışmalardaki yardımcı rollerde devşirildiği düşünülmektedir (Fisher, 2013: 16; Rosen, 2015: 134). UNICEF'in 2021'de sunduğu rapor itibariyle ise 2005 ile 2020 arasında yaklaşık 100.000 çocuğun silah altına alındığı ve çatışmalara doğrudan katıldığı tahmin edilmektedir. 2022 yılı itibariyle ise yaklaşık 40 ülkede, 200 milyon kadar çocuk hayatlarını çatışma bölgesinde sürdürmektedir (Save the Children, 2022; Uluslararası Kurtarma Komitesi, 2022).

Çatışmalarda, çocukların durumu ve çocuk savaşçılar sorununun anlaşılabilmesi için "çatışma esnası" ve silah bıraktırma, tasfiye ve rehabilitasyonu (STB–*disarmament, demobilization, rehabilitation*) içeren "çatışma sonrası" ayrımı hem pratikte hem de akademik çalışmalarda önemli bir analitik süzgeç sağlamaktadır (Dupuy ve Peters, 2010: 76-77; Özerdem ve Podder, 2011: 20). Bu doğrultuda, çocuk savaşçıların çatışma esnasında yüz yüze kaldığı sorunlar, beş başlık altında sınıflandırılabilir:

- 1) Doğrudan hedef olarak alınmaları;
- 2) Savaşa tanık olmaları, yerlerinden edilmeleri ve aile bağlarının etkilenmeleri;
- 3) Cinsel istismara maruz kalma ve buna bağlı hastalıklar;
- 4) Beslenme yetersizliği, enfeksiyon hastalıkları;
- 5) Eğitim ve diğer temel ihtiyaçlardan mahrum kalmalarıdır (Schauer ve Elbert, 2010; Polat ve Güldoğan, 2010; Wessells, 2019: 472; UNICEF, 2022: 25-27).

Çatışma sırasında çocuk savaşçıların maruz kaldığı bu tür sorunlar, aralarından bazılarının bugün de sürdüğü Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Sierra Leone, Liberya, Uganda, Nepal, Angola, El Salvador, Guatemala ve Kolombiya savaşlarını ve sonrasını konu edinen akademik çalışmalar ve pratik uygulamalarla daha da anlaşılır hâle gelmektedir. 1990'lardan itibaren Latin Amerika'da ve Afrika'daki çatışmalar ve müteakip süreçler, bugün itibariyle hem başta BM olmak üzere uluslararası kurumların ve ilgili akademik literatürün gelişmesine ve dönüşmesine etki etmektedir (Coalition to Stop the Use

---

⁵ Söz konusu dönüşüm, bilhassa Soğuk Savaş'ın sona ermesini müteakip süreçte klasik anlamda devletler arasındaki savaşların yerini, sürekli olarak devam eden ve iç savaşlar şeklinde tezahür eden çatışmaları anlatmak için kullanılan "yeni savaşlar" tanımlamasında kendini göstermiştir (Kaldor, 2012).

of Child Soldiers, 2006; BM, 2011; Dallaire, 2011; Özerdem ve Podder, 2011; Kieh, 2016).

Örneğin, Sierra Leone'deki savaş sona erdikten sonra, muharip Devrimci Konsey Silahlı Kuvvetleri (*Armed Forces Revolutionary Council*) ve Devrimci Birleşik Cephe'nin (*Revolutionary United Front*–RUF) kullandıkları çocuk savaşçıları çatışmalarda daha etkin hâle getirmek için uyuşturucu maddelere alıştırdıkları ve kız çocuklarının RUF içerisindeki rütbeli militanların eşleri olarak kullanıldıkları; ayrıca, sayıları tam olarak bilinmeyen hem kız hem de erkek çocuklarının cinsel istismara uğradığı ortaya çıkmıştır (Schauer ve Elbert, 2010: 332-333; Kamara, 2019: 31-32).⁶

Öte yandan, çatışma sonrası durumlarda eski muharip çocuk savaşçıların durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için (1) silah bırakma ve tasfiye ve (2) topluma yeniden entegre olma (ve içkin olarak rehabilitasyon) ayrımı önem arz etmektedir. STB sürecinde çocuk savaşçılara dair en önemli sorunlardan biri; çocuk savaşçıların, bilhassa da kız çocuklarının, sayılarının tam olarak hesaplanamaması ve bu kişilerin, yaftalanmak, dışlanmak, hedef olmaktan çekinmeleri ve politik sebepler, lojistik engeller ve programlar hakkında yeteri kadar bilgilendirilmemeleri gibi sebeplerle süreçlere dahil olmaması noktasında ortaya çıkmaktadır (BM, 2011; BM, 2014: 222-234; Vastapuu, 2019; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 14-16).

BM (2011), çatışmaların uzadığı örneklerde yeniden entegrasyon sürecinin ne kadar zorlu olacağına dikkat çekmektedir. Böyle durumlarda, hayatlarının büyük bölümünü savaşarak geçiren bireyler sivil hayata uyum sağlamada zorluk çekmektedirler. Bunun da ötesinde silah bırakan bireylerin ve bilhassa da gençlerin, hem yerel hem de komşu ülkelerdeki silahlı gruplara ve suç örgütlerine katılma riski ve dolayısıyla tesis edilmeye çalışılan barışı tehdit etme olasılığı yükselmektedir (Achvarina ve Reich, 2006; BM, 2011; BM, 2014: 217). Verimli bir yeniden entegrasyon süreci; doğru planlamaya, kaynakların ve gereksinimlerin doğru kullanılmasına ve özellikle de çatışmanın gerçekleştiği bölgelerdeki sahiplenmenin sağlanmasına bağlıdır (BM, 2014: 277-278; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 1-3). Bu noktada, özellikle eski muhariplerin ve bilhassa da görece daha kırılğan olan grupların –çocuklar, kızlar ve kadınlar– özel ihtiyaçlarının belirlenmeleri ve teşvik edilmeleri büyük önem arz etmektedir (BM, 2011; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 4). Bu grupların toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel kültürel ve sosyo-

⁶ Kız çocuklarına yönelik benzer bir sistematik şiddet örneği, bugün de sürmekte olan Irak, Suriye ve Nijerya çatışmalarında, İslam Devleti'nin (İŞİD) ve Boko Haram'ın eylemlerinde ortaya çıkmış ve uluslararası toplumun gündemine gelmiştir (Rosen, 2015: 136-137).

ekonomik hassasiyetler göz önünde bulundurulmalı ve ihtiyaçlarına karşılık verecek esnek programlar daha önceki tecrübelerden faydalanılarak ivedilikle hayata geçirilmelidir.

Rehabilitasyon ve bütünleşme planlarının ve uygulamalarının başarısı, bir anlamda sürece katılmaktan imtina eden çocuk askerler için cazibe örneği olarak katılımı arttırma potansiyeli barındırmaktadır (BM, 2011). Aynı şekilde, başarısız süreç yönetimi hem mevcut katılımcıları uzaklaştıracak hem de katılmayı düşünenler üzerinde olumsuz bir intiba bırakacaktır. Daha spesifik olarak, birçok çocuk savaşçının çatışma boyunca maruz kaldığı cinsiyete dayalı şiddet ve cinsel istismar sebebiyle, rehabilitasyon ve bütünleşme, psiko-sosyal destek, terapi ve klinik tedavi gerektirmektedir (Schauer ve Elbert, 2010: 311-312). Bu süreçte, çatışma sonrası bölgedeki hukuksal düzenlemelere ve özellikle de yerel kültürel ve sosyo-ekonomik normlara özen gösterilmelidir. Gerekli olan durumlarda, rehabilitasyon, tedavi ve bütünleşme sürecinde katılımcılara ekonomik destek de sağlanmalıdır (Özerdem ve Podder, 2011: 7; BM, 2014: 25).

Wessells'in (2019) dikkat çektiği üzere, STB ve sonrası, aslında çatışmaların bizzat faili olan çocukların, süreçlere ve barışın tesisine yeteri kadar dahil edilip söz hakkı verilmemesi sorununu barındırmaktadır. Birer ısmarlama paket program biçiminde yetişkin "uzmanlar" tarafından planlanan ve uygulanan STB süreçleri, çocuk savaşçıların ve bilhassa kız çocuklarının tecrübelerinden daha fazla faydalanılarak ve kendi ihtiyaçlarını bu bireylerden dinleyerek daha verimli ve kalıcı hâle getirilebilir. Şiddet ve cinayetlere tanık olan ve bazı durumlarda bunların faili olan eski muharip çocukları birer "pasif yararlanıcı" gibi konumlandırmak, bu bireyleri yeniden bütünleşme programından uzaklaştırma ve hatta düşmanlaştırma riskini taşımaktadır (Ibid). Ancak, kendilerine danışıldığı ve uzmanlıklarından yararlandığı durumlarda, eski çocuk askerler, barış tesisi ve bütünleştirmeyi sahiplenerek verimli birer aktör hâline gelebilirler.

Verimli ve kalıcı bir yeniden bütünleştirme için yerinden edilmiş nüfusların geri dönüşü ve kaynakların ve toprakların yeniden ve adil biçimde dağıtılması çok büyük önem arz etmektedir. Birçok çatışma örneğinde, yerinden edilmiş nüfuslar arasında bilhassa çocukların doğrudan etkilendiği ve göç durumunda, silahlı gruplar tarafından devşirilmelerinin daha kolaylaştığı gözlemlenmiştir (BM, 2011; BM, 2014: 235). Bir sonraki bölümde daha detaylıca ele alınacağı üzere, Kolombiya gibi dünya üzerinde yerinden edilen nüfusların en fazla olduğu bir örnekte, bu unsur, daha da kritik hâle gelmektedir. Ayrıca, kaynakların ve toprakların yeniden dağıtılmasında, yeniden yerleştirme yapılan bölgelerdeki ekonomik dengeler ve istihdam şartları çok dikkatli biçimde gözetilmelidir. Binlerce eski muharip yetişkin ve çocuk savaşçının yeniden bütünleştirme

sırasında ekonomik olarak kendine yeter duruma getirilmesi için mesleki eğitim gibi konularda denge gözetilmeli ve özel sektör de barış tesisi sürecine dahil edilerek şartları iyileştirecek plan ve uygulamalara yönelim sağlanmalıdır. Eski çocuk askerlere verilecek eğitimlerde, bireylerin ilgilerine ve kapasitelerine uygun eğitim alanları belirlenmeli ve aynı sektörde yığılma ve işsiz nüfus yaratacak programlardan imtina edilmelidir (BM, 2011). Örneğin, eski savaşan yetişkinlerin ve çocuk askerlerin geçmiş yaşamları ve becerileri düşünülerek, bu bireylerin doğrudan güvenlik sektörüne yönlendirilmeleri, kalıcı olmaktan çok geçici bir çözüm yaratacak ve uzun vadede bu sektörün daralmasına neden olacaktır.

Son olarak, geçiş döneminde adaletin (*transitional justice*) sağlanması için çatışan tarafların üzerinde uzlaştığı hukuki ve siyasi düzenlemelerin toplumun genelinde adalet duygusuna hitap etmesine hassasiyet gösterilmelidir. Muharip tarafların silah bırakması ve tasfiyesi için çok fazla taviz verilmesi başta kayıpları olanlar ve çatışmanın mağdurları nezdinde adaletsizlik hissiyatı yaratma ve barışı kırılğan bir eşige sürüklenme riski içerirken, çok sert ve entegrasyon sürecini göz ardı eden düzenlemeler, muharip tarafların çatışmayı sürdürmesine neden olabilir (BM, 2011). Fisher'ın (2013: 187) hatırlattığı üzere, geçiş döneminde adalet, çatışmanın gerçekleştiği ülkelerde kemikleşmiş olan ayrımcılık ve ötekileştirme sorunlarına hitap edilmesi ve yeni bir toplumsal doku oluşturulması için fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada, dünyadaki birçok örneğin tanıtladığı üzere, en azından, çatışmalar sırasında çocuk askerlerin devşirilmesi ve kullanılmasını da içeren savaş suçu işlemiş bireylerin yargılanmasını sağlayacak hukuki düzenlemeler ve kurbanların zararlarının mümkün olan en verimli biçimde karşılanmasını sağlayacak hakikat komisyonları, yeniden bütünleşme ve barışın kalıcılığına çok büyük katkılar sunmaktadır (BM, 2011; BM, 2014; Fisher, 2013: 192-193). Adalet duygusunun eksik kaldığı durumlarda ise başta eski çocuk askerler ve muharipler, dışlanmanın ve intikam duygusuyla gerçekleştirilen saldırıların hedefi hâline gelmektedirler (Wessells, 2019: 486). Bu durum, bilhassa, çatışma döneminde zorla kaçırılarak cinsel istismara uğrayan ve rızaları dışında çocuk sahibi olan kız çocuklarının ve kadınların, çatışma sonrasında içinde yaşamak zorunda oldukları toplum ve topluluklar tarafından daha çok baskı ve saldırıya maruz kalmasına neden olabilmektedir (Schauer ve Elbert, 2010: 340-343; Kanya, 2012: 67-68; María-Jiménez, 2019: 54). Bunun da ötesinde, henüz ulusal ve uluslararası hukukta gerekli düzenlemelerin gelişmediği –annenin rızası dâhilinde olsun veya olmasın– (Mochmann, 2017) savaş sırasında doğan çocukların ayrıca dışlanmaları, yaftalanmaları ve saldırıların hedefleri olmaları başlı başına bir sorun ve dikkat edilmesi gereken bir alan olarak kalmaya devam etmektedir (Lee, 2017).

Özetlemek adına, çocukların çatışma çözümü ve barış tesisi süreçlerinde STB planlamaları ve aynı zamanda, barışın sürdürülebilirliği için eski çocuk savaşçıların ve daha kırılgan olan kız çocuklarının özel ihtiyaçlarının belirlenmesi, programlara katılımlarının teşvik edilmesi, toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel katılımın, kültürel ve sosyo-ekonomik hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmaları ve ihtiyaçlara cevap verecek esnek programların daha önceki tecrübelerden faydalanılarak hayata geçirilmeleri elzemdir. Aynı biçimde, toplum nezdinde, adalet duygusunun tatmin edilmesini önceleyen düzenlemelerin uygulanması önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde, çalışmanın vaka analizi olarak Kolombiya örneği incelenecektir.

3. KOLOMBİYA'DA ÇOCUKLAR VE ÇOCUK SAVAŞÇILAR

Kolombiya iç Savaşı, 20. yüzyılın ortalarından bugüne dek devam etmiş ve hâlâ sonlanmamış bir çatışmadır. Kolombiya'da merkezî devlet ile FARC arasında 2016'da imzalanan barış anlaşmalarıyla, çatışmanın çözümü için önemli bir adım atılmıştır; ancak, 2016'dan sonra meydana gelen gelişmeler barışın sürdürülemez ihtimalini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Kolombiya örneği, yaklaşık üç kez tecrübe edilen çatışma çözümü ve barış tesisi denemeleriyle tüm dünyaya yol gösterme ve çocuk savaşçıların sorununa yönelik somut katkılar sunma potansiyeli taşıyan bir modeldir.

Çalışmanın giriş kısmında değinildiği üzere, 1985 ve 2012 arasında 2.520.212 çocuk yerlerinden edilmiş; 70 çocuk cinsel istismara uğramış; 154'ü zorla kaybedilmiş; 150'den fazlası ise öldürülmüştür (GMH, 2013: 314). Ayrıca, yüzbinlerce çocuk şiddete doğrudan maruz kalmış ve yakınlarını kaybetmiştir. 1965'ten itibaren, sayılarının 30.000'den fazla olduğu düşünülen çocuk, resmî kurumlar ve gerilla örgütleri ve ayrıca, paramiliter gruplar tarafından devşirilmiş ve çatışmalarda kullanılmıştır (GMH, 2013: 26, 84; Kiss, 2016: 212). Resmî veriler, 1960 ve 2016 yılları arasında devşirilen çocuk sayısını 16.879 olarak belirlemiştir (CNMH, 2017: 52; CDV, 2022a). Kayıt altına alınan bu bireylerin %54'ü FARC, %27'si paramiliter gruplar, %10'u ELN ve kalanları diğer silahlı örgütler tarafından devşirilmiştir (CNMH, 2017: 54).⁷ Hakikat Komisyonu, silahlı grupların devşirdiği çocukların ve ayrıca yetişkinlerin %84.3'ünün en az bir kez çatışmaya girdiğini raporlamıştır (CDV, 2022b: 178).⁸ Kolombiya örneğinde, ayrıca, klasik anlamda devletler veya gerilla örgütleri tarafından devşirilen ve

⁷ Kolombiya'da silahlı gruplara katılan çocukların yaklaşık %81'inin bu oluşumlara gönüllü olarak katıldığı hesaplanmaktadır (Springer 2012'den aktaran Charles ve Fowler-Watt, 2022: 374).

⁸ Ayrıca devşirilen çocukların ve yetişkinlerin %74.8'i pusu kurmuş; %72.5'i istihbarat faaliyetinde bulunmuş; %61.5'i silah taşımış, %45.5'i patlayıcı madde üretimi ve yerleştirilmesinde görev almıştır (CDV, 2022b: 179).

çatışmalarda kullanılan çocuk savaşçılardan başka, suç örgütleri ve uyuşturucu kartelleri tarafından kullanılan çocuk savaşçılar sorunu yaşanmaktadır (CDV, 2022b: 178).

Kolombiya’da Savaşı Sırasında Silahlı Gruplar Tarafından Devşirilen Çocukların Durumu

Kolombiya’da çocuklar, çatışmanın etkilerini ağır biçimde yaşamayı sürdürmektedir. Bugün itibariyle BACRIM⁹ militanlarının yüzde 50 kadarı çocuk askerlerden oluşmaktadır (Martuscelli ve Villa, 2018). Bu olumsuz duruma rağmen, hükümet ve FARC arasında imzalanan barış anlaşmaları, çocukların rehabilitasyonu ve topluma yeniden entegrasyonunu tam olarak düzenlememiştir. Söz konusu durum, hükümetin, FARC lehine bir tür imtiyaz verdiği eleştirilerine konu teşkil etmektedir (Hurtado vd., 2018).

Kolombiya’da çocukların, silahlı yapılanmalara ve öncelikli olarak gerilla örgütlerine katılmalarının, çalışmanın ilk bölümünde tartışıldığı şekilde gerçekleştiği görülmektedir: Gerillaya kendi istekleriyle katılan çocuklar; 1) güvenlik güçleri ve paramiliter gruplar tarafından yaftalanmış veya işkenceye uğramış ve daha sonra can güvenliklerini düşünerek; 2) zorunlu göç sırasında veya sonrasında; 3) farklı gruplar tarafından tehdit edilmelerinden sonra; 4) aile içi şiddet ve istismardan kaçmak; 5) ekonomik kazanç elde etmek ve ailelerine destek olmak; 6) kendileri veya yakınları güvenlik güçleri veya paramiliter gruplar tarafından hedef alındıktan sonra intikam almak amacıyla gerilla örgütlerine dahil olmuştur (CDV, 2022b: 148-150, 153, 155; Charles ve Fowler-Watt, 2022). Öte yandan, çocuklar, FARC ve diğer gerilla örgütleri tarafından ikna edilerek devşirildiği gibi (CDV, 2022b: 151)¹⁰, bu örgütler tarafından 1) şantaj ve duygusal manipülasyon; 2) zorla devşirilme; 3) kandırılma yoluyla da bu grupların saflarına katılmışlardır (CDV, 2022b: 157). Bu tür örneklerde, gerilla örgütleri, çocukları bazen tek tek bazen de toplu biçimde devşirmiştir (CDV, 2022b: 159). Silahlı gruplara katılan çocuklar ister gerilla ister paramiliter örgütlerde olsun, ağır fiziksel ve doktrinsel eğitimlerden geçirilmektedir. Eğitimlerde başarısız olan çocukların, paramiliter gruplarda infaz edildiği birçok örnek kayda geçmiştir (CDV, 2022b: 169-173). Ayrıca, paramiliter grupların, Sierra Leone’deki gruplara benzer biçimde, çocuklara uyuşturucu madde verdikleri ortaya çıkmıştır (CDV, 2022b: 173). Yalnızca paramiliter gruplarda değil, gerilla örgütlerinde de gruptan ayrılmak için

⁹ BACRIM, neo-paramiliter grupları ifade etmek amacıyla İspanyolca’da “suç çeteleri” anlamına gelen “bandas criminales”in kısaltması olarak kullanılmaktadır.

¹⁰ Ayrıca, bazı örneklerde FARC’ın hem çocukları hem de ailelerini eğitim veya maaş gibi unsurlarla ikna ettiği ve devşirdiği görülmüştür (CDV, 2022b: 160. Resmî kayıtlara göre çocuklar dahil, devşirilen tüm bireylerin %40’ı ikna edilmiş, %49’u haberi olmadan silahlı gruplar tarafından devşirilmiştir (CNMH, 2017: 55).

kaçmaya çalışırken veya örgüte ihanet ettiği düşünülen çocukların cezası infaz edilmek olmuştur (Carranzo-Franco, 2019: 69-70).

Kolombiya’da silahlı grupların devşirdikleri çocukları; yemek yapmak, cephane taşımak, çamaşır yıkamak, hasta ve yaralılara bakmak, nöbet tutmak, rehinelere ilgilenmek, istihbarat ve bilgi toplamak, casusluk gibi işlerde kullandıkları görülmüştür.¹¹ Nispeten daha nadir olarak değerlendirilse de gerilla tarafından devşirilen çocukların üçüncü kişileri tehdit etme, haraç toplama, uyuşturucu ve silah kaçakçılığında kullanıldığı da gözlemlenmiştir (CDV, 2022b: 200). Bununla birlikte, daha düşük seviyelere uygun görülen mutfak işleri ve nöbet görevleri bir tür cezalandırma ve işkence aracı olarak da kullanılmıştır.

Kız çocukları ise erkek çocuklarına kıyasla daha ağır işkence ve zorluklara maruz kalmıştır. Bunlar arasında beden bütünlüğünün ihlali suçunu içeren gebeliği önleme, kürtaj, taciz, cinsel istismar, zorla fuhuş yaptırma ve silahlı gruplardaki üst rütbeli kişilere eş vazifesi yerine getirilmesi gibi yöntemler mevcuttur (CDV, 2022b: 179-182; Charles ve Fowler-Watt, 2022: 389-390). Bunlara ek olarak, kız çocukları ve kadınlar, güvenlik güçleri de dahil tüm silahlı gruplar tarafından bir tür “ganimet” ve “düşmanı aşağılama ve mesaj iletme aracı” olarak nesneleştirilmiş ve hedef hâline getirilmiştir (Amnesty International, 2004). Cinsel istismar kurbanı olan kız çocukları ve kadınlar, belirli bir gruba dahil olsun veya olmasın, çatışma esnasında ve sonrasında genel itibarıyla ailelerinin, birlikte yaşadıkları toplulukların ve kanun koruyucuların “istekli olduğu iması” veya “ilgisizlik” gibi suçlamalarına, dışlanmaya ve yaftalanmaya maruz kalmıştır (Higgs, 2020: 187). Bu şekilde, ikinci kez kurban hâline gelmişler ve genellikle fiziksel ve psikolojik travmaları kendi başlarına atlatmaya çalışma yoluna yönelmişlerdir (GMH, 2013: 77-84). Ayrıca, rıza sonucu olsun veya olmasın, silahlı grup mensuplarının hem çocukları hem de çocukların anneleri dışlanmanın, tehditlerin, sözlü ve fiziksel işkencelerin ve saldırıların hedefi hâline gelmektedirler (CDV, 2022b: 53). Paramiliter gruplara mensup babaların çocuklar için *paraquito* (paramilitercik), gerilla gruplarına mensup babalardan dünyaya gelen çocuklar içinse *guerrillerito* (küçük gerrilla) gibi takma adlar kullanıldığı ve bu bireylerin hem sosyal hem de kültürel olarak ayrımcılığa uğradıkları gözlemlenmiştir (Sanchez-Parra, 2018: 47; CDV, 2022b: 184). Öte yandan, babalarının olmadığı, ailedeki erkeklerin öldürüldüğü veya çalışamayacak hâle geldiği durumlarda, geçinme ve çocukların yetiştirilmesinin sorumluluğu da kız çocukları ve kadınlara kalmaktadır (GMH, 2013: 311). Benzer bir duruma örnek

¹¹ Kolombiya’da, 2006’da, aralarında yetişkinlerin de bulunduğu silahlı gruplara mensup 525 bireyin %95,2’sinin nöbet tutma; %88,3’ünü mutfak işleri; %84,7’sinin ulaklık; %70,5’nin tünel kazma; %54,4’ünün rehinelere ilgilenme; %36,8’inin toprağı ekme; %20’sinin *coca* toplama işi yaptığı kayda geçmiştir (CDV, 2022b: 179-182).

olarak, gerilla mensubu annelerin, bazı durumlarda çocuklarını korumak veya sorumluluğu taşıyamayacağını düşündüğü durumlarda, çocuklarını başka ailelere verdiği ortaya çıkmıştır (CDV, 2022b: 184).

Kolombiya’da silah bırakan çocukların genel olarak yaşadığı diğer sorunlara dönülecek olunursa; söz konusu bireylerin önlerine çıkan büyük engellerden biri, kendilerinin ve ailelerinin yaftalanması, dışlanması ve hedef olmaları sorunudur (Orejuela ve Restrepo-Plaza, 2021). Halbuki, silah bırakan çocukların ailelerinin ve sosyal çevrenin desteği, yeniden bütünleşme ve sivil hayata adaptasyon dönemindeki en önemli motivasyonlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır (Cortes ve Buchanan, 2007: 49-50; Coalition to Stop the Use of Children, 2008: 103).

Bölümün başında değinildiği üzere, 2016 Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra yüzlerce eski militan suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu durumda, silah bırakan çocuklardan bazıları, eski muharıpler olduklarının ortaya çıkmaması için silah bırakma sonrası yeniden bütünleştirme programlarına katılmamakta ve ailelerine dönmekten imtina etmeyi seçmektedir (Carranzo-Franco, 2019: 113; CDV, 2022b: 219). Kolombiya’da, İç Savaşın en çok etkilenen yer ve nüfusların kırsal bölgelerdekiler olduğu tekrar hatırlatılarak, ailelerine dönmeyen bireylerin şehirlere yerleşmesi durumunda daha büyük sorunlar yaşadığı gözlemlenmektedir. Genellikle eğitimsiz olan ve dolayısıyla ekonomik olarak geçinmeleri daha da zor olan bu bireyler (Carranzo-Franco, 2019: 109) hem fiziksel ve psikolojik travmalarıyla hem de şehir hayatına adaptasyonla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar (CDV, 2022b: 229). Yerleştikleri kentlerde de ayrımcılık, yaftalanma ve iş bulamama gibi sorunlarla yüz yüze kalan bireylerden bazıları uyuşturucu madde bağımlısı olabilmektedir (Coalition to Stop the Use of Children, 2008: 103; Higgs, 2020: 194; CDV, 2022b: 227-229). Kırsal bölgelerde yetişen ve bir kısmı çeşitli etnik ve yerli topluluklara mensup olan bireylerin¹² ailelerine ve daha önce yaşadıkları bölgelere dönmeleri, aynı zamanda, bu toplulukların ve bireylerin yalnızca arazilerini değil geleneklerini, normlarını ve kültürlerini de kaybetmeleri gibi olumsuz bir durumu ortaya çıkarmaktadır (CDV, 2022b: 256-257). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir kısmı ekonomik olarak geçinemediği için silahlı gruplara katılan (Carranzo-Franco, 2019: 108) ve bir aidiyet duygusu gelişmeyen çocuk savaşçıların, Kolombiya örneğinde sıklıkla görüldüğü üzere (CDV, 2022b: 255) silahlı gruplar tarafından yeniden devşirilmeleri çok olası hâle gelmektedir.

---

¹² Resmî kayıtlara göre 1960-2016 arasında silahlı gruplar tarafından devşirilen çocukların %6’sı Afro-Kolombiyalı, %3’ü yerli gruplara ve 3 tanesi “çingene” olarak kabul edilen azınlık gruba mensuptur (CNMH, 2017: 56).

Öte yandan, Kolombiya örneğinde gözlemlendiği üzere, silah bırakan bazı bireyler yeniden bütünleşme sürecinde sanata, adalet arayışına ve bununla bağlantılı biçimde sivil toplum örgütlerine ve ayrıca, Kiliseye yönelmektedir. Böyle durumlarda, adalet arayan ve kamuoyunda tanınan bireylerin hedef olma olasılığı artmakta, ancak, aynı zamanda, bu bireylerin sivil hayata adaptasyonu nispeten kolaylaşmaktadır (Cortes ve Buchanan, 2007: 51; CDV, 2022b: 230-231).

Kolombiya’da Silahlı Gruplara Mensup Çocuklara Yönelik Uygulamalar

Kolombiya’da 60 yıldan uzun süredir devam eden çatışmanın sonlandırılması için atılan en önemli adım devlet ve FARC arasında 2016’da imzalanan barış anlaşması olsa da aslında, ülkede daha önce üç kez önemli barış denemesi ve silah bırakma tecrübesi yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 1985’te, Kolombiya Komünist Partisi ve FARC’ın bazı mensuplarının da silah bırakarak geleneksel siyasete dahil olmasını sağlayan *Unión Patriótica* (UP– Vatansever Birlik) deneyimidir. 1986’da başkanlık seçimlerinde bir adayla temsil edilen UP’nin temsilcileri ve üyelerinden en az 5.733 kişi, başta paramiliter gruplar olmak üzere silahlı aktörler tarafından katledilmiştir (Jurisdicción Especial para la Paz (JEP), 2022a). Ne var ki, UP temsilcilerinin bu şekilde hedef alınması karşısında, o dönemde, Kolombiya’da devletin kapasitesinin barışı sağlamaya ve sürdürmeye yeterli olmadığı gerçeğinin yanı sıra silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocukların durumu gündeme gelmemiştir.

İkinci önemli barış denemesi 1990’da *Movimiento 19 de Abril* (M-19) ve *Ejército Popular de Liberación* (EPL–Halkın Kurtuluş Ordusu) adlı gerilla örgütlerinin hükümetle başlatılan barış müzakereleri sonunda silah bırakması ve aktif siyasete dahil olmasıdır. İki örgütün de silah bırakması, Kolombiya’da iç savaşın sonlandırılması için önemli adımlar olsa da UP deneyimine benzer şekilde devşirilen ve kullanılan çocukların durumu barış müzakereleri ve anlaşmaları sırasında gündeme gelmediği gibi (Verdad Abierta, 2016), örgütün devamı niteliğindeki siyasal parti M-19 Demokratik İttifakı’nın başkan aday ve örgütün eski lideri Carlos Pizarro suikast sonucu öldürülmüştür (GMH, 2013: 46). Söz konusu durum, yine, devletin barışın tesisi ve sürdürülebilirliği için kapasitesinin sorgulanmasına neden olmuş ve eylemlerine devam eden FARC ve ELN gibi iki büyük grubun 2000’ler boyunca barış müzakerelerine olan tutumunu etkilemiştir.

2016 Barış Anlaşmalarından önceki en önemli tecrübe ise Uribe hükümeti döneminde AUC’un silah bırakması ve örgüt mensuplarının toplumla bütünleştirilmesi örneğidir. 2004’te başlayan görüşmeler sonucunda, önce,

11.119, daha sonra 31.167 silahlı paramiliter grup üyesi silahlarını bırakmıştır.¹³ AUC'un dağılmasından sonra, silah bırakan militanlardan silahlı örgütlere yeniden katılanların veya hiç silah bırakmamış olanlarla ortaya çıkan BACRIM, büyük ölçüde, söz konusu silah bırakma süreci ve sonrasının başarısızlığına işaret etmektedir. Bu durumun birincil nedeni, daha önceki tecrübelerde yaşandığı gibi silah bırakan paramiliter örgüt üyelerinin can güvenliğini ve topluma yeniden entegrasyonunu sağlayabilecek yeterli bir devlet kapasitesinin ve yeterli kaynakların olmamasıdır.¹⁴ AUC ve diğer paramiliter grupların 2006'da tasfiye edilmesi sırası ve sonrasında da daha önceki iki örneğe paralel şekilde, yaşları 18'in altında olan savaşçıların durumuna ve bu bireylerin devşirilmesinde rolü olan kişilerin yargılanmasına dair bir düzenleme yapılmamıştır. Söz konusu durum, paramiliter grupları kayırmakla itham edilen Uribe hükümetinin, uygulamanın, uluslararası insan hakları ihlali olduğunun farkında olarak bilerek gündeme getirmemesi eleştirilerine konu olmuştur (Verdad Abierta, 2016). Paramiliter ve gerilla örgütlerinden toplumla yeniden bütünleştirilmesi için 2003'te *Agencia Colombiana para la Reintegración* (Kolombiya Yeniden Birleştirme Ajansı) adıyla kurulan ve ismi daha sonra *Agencia para la Reincorporación y la Normalización* (ARN–Yeniden Birleştirme ve Normalleştirme Ajansı) olarak değiştirilen kurumun verilerine göre 2005'ten 2009'a kadar silah bırakan bireylerin yalnızca dörtte biri programları tamamlamış ve bu kişilerin yüzde 15'i ile 25'i organize suç örgütlerine yeniden katılmış, yüzde 5'i ise cinayete kurban gitmiştir (Acosta-Navas ve Reyes, 2018: 120). Dolayısıyla, birçok gözlemcinin belirttiği üzere AUC'un silah bırakma ve yeniden bütünleştirme süreci çok kötü örnek sunmuştur (Tapias ve Pabón, 2018: 73-75).

2016'dan önceki barış tesisi denemeleri Kolombiya'da nispeten çok verimli bir görüntü arz etmese dahi, tesis edilen barış kültürü ve kararlılığı önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 2011'de çıkan *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* (Mağdurlar ve Toprakların Sahiplerine İadesi Yasası), uygulamada ortaya çıkan birçok eksikliğe rağmen önemli bir kazanımdır.¹⁵ Nitekim, 2016 Barış

¹³ Bu düzenlemelerden önce başta AUC olmak üzere, Kolombiya'da tahminen 10.000 civarında silahlı paramiliter grup militanı olduğunu düşünülmekteydi; ancak, 2006 itibarıyla 31.167 kişi yasadaki faydalanarak silah bırakmıştır. Sayının bu denli fazla olmasının nedeni, uyuşturucu kartelleri üyelerinin de yasadaki açıktan faydalanarak teslim olmasından kaynaklanmaktadır (UN Verification Mission in Colombia, 2014).

¹⁴ Yeniden Entegrasyon Yüksek Komisyonu (*Alta Consejería para la Reintegración*) verilerine göre 2003 ve 2010 yılları arasında silahlarını bırakan 1.365 silahlı paramiliter grup üyesi öldürülmüş ve 1.303 kadarı yasadışı faaliyetler sebebiyle tutuklanmıştır (Nussio, 2011: 581-584).

¹⁵ Yasa, Kolombiya'da iç savaşın ortaya çıkardığı yerinden edilen nüfuslara ve ellerinden alınan topraklara ve ayrıca, yakınlarını kaybedenlere tazminat gibi çok önemli noktalara hitap etmesine rağmen, ACR gibi var olan kurumların Yasanın öngördüklerini gerçekleştirme kapasitesi ve kaynakların ne şekilde kullanılacağı gibi unsurlar belli değildir (Pabón, 2018).

Anlaşmalarının savaştan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocuklara yönelik unsurları, 2011 tarihli *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* temelinde düzenlenmiştir. Barış Anlaşmalarıyla birlikte *Consejería Presidencial para los Derechos Humanos* (CPDDHH–insan Hakları Başkanlık Ofisi) çatısı altında, FARC’tan ayrılan çocukların 1) haklarının iadesi; 2) kapsamlı tazminat almaları; 3) toplumsal yeniden bütünleştirme ve katılımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (CDV, 2022b: 225). Anlaşmaların yürürlüğe girmesinden hemen sonra, 124 kişi kendilerine sunulan bu haklardan yararlanmıştır. Yine, Barış Anlaşmalarıyla birlikte barışın tesisi ve anlaşmaların uygulanması için 2018’de 1922 Sayılı Barış için Özel Yetkili Mahkeme Yasasıyla birlikte *Oficina del Alto Comisionado para la Paz* (Barış için Yüksek Komiserlik), *Comisión de la Verdad* (Hakikat Komisyonu) ve *Jurisdicción Especial para la Paz* (JEP–Barış için Özel Yetkili Mahkeme) kurulmuş, ayrıca, *Instituto Colombiano de Bienestar Familiar* (ICBF–Kolombiya Aile Refahı Kurumu), *Unidad para la Atención y Reparación Integral de Víctimas* (UARIV–Mağdurlara Hizmet ve Tazminat Birliği), *Agencia para la Reincorporación y la Normalización* (ARN–Yeniden Bütünleştirme ve Normalleştirme Ajansı) yetkili kılınmıştır (JEP, 2016). Buna göre, ICBF, 1999’dan 2021’e kadar silah bırakmış olan eski çocuk askerlerin için terhis kamplarını sürdürmekte ve bu bireylere ve ailelerine yönelik danışmanlık faaliyeti sağlamaktadır (CDV, 2022b: 220).

Öte yandan, 2011 *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* ve 1922 Sayılı Kanun ve çocuklara yönelik uygulamalar birçok açıdan eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin, 1922 Sayılı Kanun uyarınca, silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan bireylerin tanımlanan haklardan yararlanabilmesi için; 1) yasadan yararlanabilmek için başvuru yapması; 2) ARN, ACR, ICBF, *Comité Operativo para la Dejación de las Armas* (Silah Bırakma Aktif Komitesi) veya savcılıktan alınmış mağdur olduğunu gösteren bir belgeye haiz olması; 3) mağduriyetin gerçekleştiği yerin ve zamanın belirtildiği bir belge sunması gerekmektedir (JEP, 2022b). Bu noktada ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri, en başta, FARC’ın henüz Barış Anlaşmaları imzalanmadan hemen önce yüzlerce çocuğu evlerine göndermesi ve hükümete yapılan uyarıların dikkate alınmamasıdır (Verdad Abierta, 2016; CDV, 2022b: 225). Bu bağlamda, FARC yalnızca ileride kendi idari kadrosuna yönelik suçlamaların önünü almakla kalmamış, aynı zamanda, bu bireylerin kendilerine sunulan hakları kullanmasına da engel olmuştur. Düzenlemelere yönelik ikinci eleştiri; mağdur olarak tanınma ve haklardan yararlanabilmek için başvuru yapan bireylerin, başvuru esnasında hâlâ 18 yaşın altında olması kıstasıdır (CNMH, 2017: 15). Bu düzenlemenin öngördüğü, silahlı gruplara mensup iken çocuk askerlerin işlediği suçlardan dolayı daha hafif cezalara çarptırılmasıdır; ancak, bu hâliyle, söz konusu düzenleme, 18

yaşını geçmiş olan bireylerin silahlarını bırakmaktan ve haklarını talep etmekten imtina etmesine neden olmaktadır (Piva vd., 2021).

2011 ve 2018'de çıkan yasalarla ilgili bir başka sorun; büyük paramiliter grupların dağılmasından sonra ortaya çıkan ve çocukları devşiren bazı BACRIM'lerden silah bırakan çocukların tanınan haklardan yararlanamamasıdır. 2012'de kayda geçen bir örnekte, silah bırakan üç çocuk, şartlara uymalarına rağmen üyesi olduğu grupların ICBF'nin listesinde yer almamasından ötürü haklardan yararlanamamış ve ağır ceza hukuna göre yargılanmıştır (María-Jiménez, 2019: 67). Dolayısıyla, Kolombiya'da aktif olan birçok BACRIM mensubu çocuk savaşçı, başvuru yapsalar dahi, 1922 Sayılı Kanun'un öngördüğü şartları sağlayamamakta ve haklardan mahrum kalmaktadır. Söz konusu durum, kendi istekleri dışında bu örgütler tarafından devşirilen çocuklarla FARC ve diğer bazı örgütlere rızası dışında veya kendi isteğiyle katılan bireyler arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Uygulamadaki bu belirsizlik ve eşitsizlik, BACRIM mensubu çocukların sorgulanma ve cezaya çarptırılma korkusuyla silah bırakmamasına veya devletin ilgili kurumlarına haber vermeden ailelerinin yanına ve yaşadıkları topluluklara geri dönmelerine, son tahlilde ise kaçtığı grupların veya rakip silahlı örgütlerin hedefleri hâline gelmelerine de neden olabilmektedir (María-Jiménez, 2019: 68-69).

La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras ve 1922 Sayılı Kanun'un düzenlemeleri ve uygulanmasına yönelik bir diğer sorun, kanunların kapsadığı bireylerin, bunların içeriği ve uygulanmasına dair yeteri kadar bilgi sahibi olmamalarıdır. Hakikat Komisyonunun raporladığı üzere, mağdur olarak tanınan haklardan yararlanabilecek kişilerin yalnızca %5,8'i ilgili mercilere başvuru yapmış ve bunlardan yalnızca %19,6'sının başvurusu uygun görülerek hakları iade edilmiştir (CDV, 2022b: 241). Bu şartlar altında, zaten yaftalanma ve hedef gösterilme endişeleri bulunan eski çocuk savaşçıların da benzer biçimde kendi haklarını bilmemeleri ve başvuru yapmaktan kaçınmaları oldukça olası görülmektedir. Son olarak, çalışmada daha önce değinildiği üzere, savaş sırasında doğan ve babaları silahlı gruplara üye olan birçok çocuğun varlığı bilinmesine rağmen, bu bireylere dair herhangi bir düzenleme yapılmaması önemli bir eksiklik olarak ön plana çıkmaktadır (Sanchez-Parra, 2018: 46).

Tüm bunlar göz önüne alınarak, Kolombiya'da çatışmadan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocukların durumu ve aynı zamanda barışın sürdürülebilirliğine dair olumlu ve olumsuz bazı unsurlardan bahsetmek mümkündür. İlk olarak olumsuz unsurlara değinilecek olunursa:

Savaşın Devam Ediyor Olmasının Etkileri: Kolombiya'da başta ELN ve diğer silahlı aktörlerin bazı bölgeleri aktif olarak kontrol ediyor olması ve çatışmayı

sürdürmesi (Campbell vd., 2017: 98; Rochlin, 2020: 189) silah bırakan çocukların bu gruplar tarafından sürekli olarak devşirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, eski FARC mensuplarının ve insan hakları savunucularının artan biçimde hedef olması ve Duque hükümetinin Barış Anlaşmalarının uygulanmasını alenen askıya alması gibi sebepler, FARC'ın yeniden silahlanmasına ve çatışmaya dönmesine neden olabilir (Maher ve Thomson, 2018: 2155). Nitekim, Barış Anlaşmalarının ardından silah bırakılmadığı düşünülen 3.000 kadar FARC militanının varlığına ek olarak Küba'daki barış görüşmelerinde FARC'ın temsilcilerinden olan Iván Márquez, burada değinilen gelişmeleri sebep göstererek yeniden silahlı mücadeleye yöntemine dönmüştür (Verdad Abierta, 2021b).

Bozguncu Gruplar ve Organize Suç Örgütlerinin Faaliyetleri: Daha önce değinildiği gibi 2009'dan itibaren türeyen *BACRIM* adlı oluşumlar, Kolombiya topraklarının yaklaşık yüzde 15'inde faaliyetlerine devam etmektedirler (UN Verification Mission in Colombia, 2014; Maher ve Thomson, 2018: 2142). İster gerilla ister paramiliter gruplar olsun, kendi rızasıyla bu gruplara katılan birçok çocuk askerin birincil motivasyonlarının ekonomik olduğu düşünüldüğünde hem *BACRIM* hem de organize suç örgütlerinin çocukları devşirmeye devam edeceklerinin söylenmesi mümkündür. Nitekim, Kolombiya'da Organize Suç Gözlem Derneğinin paylaştığı ve 2017-2020 yılları arasını kapsayan çalışmaya göre uyuşturucu üretimi ve trafiğinin yaygın olduğu ve ekonomik şartların zor olduğu belirli kırsal bölgelerde çocukların organize suç örgütlerine katılımının artış gösterdiği raporlanmıştır (Charles, 2022). Buna ek olarak, BM'nin dikkat çektiği üzere, Covid-19 salgını nedeniyle okulların kapanmış olması ve ekonomik şartların daha da zorlu hâle gelmesi, çocukların bu gruplara katılmasında katalize edici unsurlar olmaktadır (BM, 2022). Bunun da ötesinde, Venezüela'da yaşanan kriz ve bu ülkeden yaklaşık 2 milyon kişinin Kolombiya'ya geçmesi, başta organize suç örgütleri, paramiliter gruplar ve ELN'nin savunmasız durumdaki çocukları saflarına katmasını kolaylaştırmaktadır (Rubio, 2022).

Devletin Kapasitesizliği ve Karşılıklı Güven Sorunu: UP ve M-19'un demobilize olması sonrası örneklerinde olduğu gibi silahlarını bırakan eski FARC mensuplarından yaklaşık 300 tanesinin suikast sonucu öldürülmesi ve ayrıca, eski muhriplerin güvenliğinin sağlanamaması, Kolombiya'da devletin ve kurumlarının vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için kapasitesinin yeterliliğini sorgulanır bir noktaya getirmiştir (Ağkaya, 2021). Öte yandan, FARC ve ELN gibi örgütlerin varlığını sürdürebilmesi ve kırsal bölgelerde destek bulabilmesinin temelinde, Kolombiya'da devlete yönelik çok büyük bir güvensizlik ve aidiyet hissinin tesis edilememesi olduğu bilinmektedir (Burnyeat, 2020). Diğer taraftan bakıldığında ise FARC'ın 1990'lar boyunca başta insan kaçırma ve bombalama eylemleri olmak üzere gerçekleştirdiği terör eylemleri, özellikle kentli nüfus

nazarında örgütün terörist olarak görülmesine neden olmuş ve bu yönde devam eden bir algı bırakmıştır (Thoene vd., 2020). Nitekim bu güvensizlik Álvaro Uribe'nin liderliğini yaptığı referanduma yönelik *No* (Hayır) kampanyasında da karşılık bulmuş ve anlaşmalar, 2 Ekim 2016'da %50,2'ye karşı %49,8'le veto edilmiştir. Dolayısıyla, karşılıklı güvensizliğin devam etmesi, çocuk savaşçıların mevcut örgütlerden ayrılmaktan imtina etmesine ve toplumsal yeniden bütünleşmeye engel teşkil etme riskini barındırmaktadır.

Devam Eden Toprak ve Yerleşim Sorunu: Merkezî hükümet ve FARC arasında imzalanan anlaşmalar, önemli ölçüde, kırsal bölgelerde yaşayan nüfusların toprak sorunlarını çözmeye girişimlerinden müteşekkildir. Ne var ki, FARC'ın faaliyetlerini sonlandırdığı yerlerde paramiliter örgütlerin bu grupları yerinden etmesi ve bu arazilerde *coca* ve ticari getirisi yüksek tarım ürünleri ektirmesi, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla, 2016'dan sonra da Kolombiya nezdinde birçok grup için “yerlerinden zorla edilmeleri ve toprakların adaletsiz biçimde dağıtılması, en önemli problem olmaya devam etmektedir” (Ağkaya, 2021). *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras*'ın uygulanmasında ortaya çıkan zorluklar, bugün gelinen noktada, toprak sorununu çözmekten uzaktır. Ayrıca, Venezüela'daki krizden en çok etkilenen ülke Kolombiya'dır. 2017 ve 2018'de, 1,2 milyon kadar Venezüelalı Kolombiya'ya giriş yapmıştır ve bu durum, devam eden toprak ve barınma sorununa daha da negatif etki etmiştir (Rochlin, 2020: 191). Nitekim Kolombiya'nın, küresel bazda toprak paylaşımının en adaletsiz olduğu ülkelerden biri olagelmesi (Amnesty International, 2012), yerlerinden edildikten sonra silahlı gruplara katılan çocukların bu gruplara yeniden dönmesine neden olabilme tehlikesini arz etmektedir.

Kolombiya'da savaştan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen çocukların durumuna ve barışın tesisine yönelik pozitif unsurlar ve uygulamalar ise:

Kolombiya'da Gelişmekte Olan Çatışma Çözümü ve Barış Tesis Kültürü ve Kararlılığı: Kolombiya İç Savaşı, dünya üzerinde en uzun süren çatışma olmakla birlikte, çatışmanın çözümü ve barışın tesisine yönelik girişimleri ve tecrübeleriyle önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1980'lerde ve 1998-2002 sürecinde gerilla örgütleri; 2003-2006 sürecinde ise paramiliter gruplar ve ELN ile birden çok sonuçsuz deneme gerçekleşmiş olsa da M-19, EPL, FARC ve AUC gibi büyük bir silahlı aktörün demobilizasyonu sağlanmıştır. Bu bağlamda, 2016'dan sonra FARC'la devlet ve toplum arasında devam eden barış inşası, açık uçlu bir süreç olmakla birlikte, müzakere konularının sınırlı tutulması ve FARC'ın doğrudan siyasete girmesi ve iki dönem için mecliste temsilinin garanti altına alınması gibi düzenlemeler (Rochlin, 2020: 185), önceki tecrübelerden ders alındığını somut

olarak göstermektedir. Her ne kadar eksiklikler barındırsa da 1980'lerde ve 2006'dan sonraki silah bırakma ve terhis süreçlerinde ihmal edilen çocukların durumu ve çocuk askerlere yönelik düzenlemelerin 2011 ve 2016 sürecinde ve sonrasında dikkate alınması ve uygulanması, ülkede gelişen barış kültürü ve kararlılığına yönelik önemli adımlara işaret etmektedir.

Devlet Kapasitesi ve Kurumların Güçlenmesi: Çalışmada birçok kez dikkat çekildiği üzere, 1950'lerden itibaren çatışmanın sonlandırılması ve barış inşası denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden biri devletin ve kurumların kapasitesinin yetersizliği olmuştur. Bununla birlikte, 2000'li yıllara dek sorun yaratan bu vaziyet, Kolombiya'da devletin, yasa yapıcıların ve kanun koruyucu mekanizmaların önemli tecrübeler edinmesi ve kurum kültürünün güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. 1990'larda, organize suç ve gerilla örgütleriyle mücadelesi itibarıyla çökmüş bir devlet olarak tartışılan Kolombiya'da, kurumlar, birden fazla kez yeniden yapılandırılmış ve anlık çözümlerden ziyade geleceği kapsayan planlamaları ortaya koyan bir noktaya gelmiştir. Örneğin, 2019'da, Başkan Duque'nin, barış anlaşmalarına müdahale etme girişiminin Anayasa Mahkemesi, Parlamento ve Senatoda bertaraf edilmesi (CNN, 2019), kurum kültürünün güçlendiğinin güncel ve somut örneklerinden biridir. Çocuk savaşçıların durumu göz önüne alındığında, 2016'dan itibaren savaştan etkilenen ve silah bırakan çocukların var olan 2011 Yasası, ACR ve ICBF gibi kurumlar vasıtasıyla rehabilitasyonu ve topluma yeniden entegre edilmeleri, Kolombiya'da devletin kapasitesinin güçlendiğine ve gelecek yıllar için olumlu örnekler teşkil ettiğinin söylenmesi mümkündür.

Sivil Toplum Kültürünün Gelişmesi: Kolombiya'da, savaş ve şiddet kültürü, iç Savaşın birincil nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ancak, yaklaşık iki asırdır süregelen çatışma ve savaş ortamı, toplum tabanında gözle görülür bir bıkkınlık ve beraberinde gelen inisiatifler ortaya çıkarmıştır. 1989'da, barışın sağlanması için öğrencilerin teşebbüsüyle başlayan ve ulusal ölçekte karşılık bulan *La Séptima Papeleta* ve 2019'da, Duque hükümetinin barış anlaşmalarının uygulanmasını durdurmasına ve eski FARC ve insan hakları savunucularının sistematik olarak öldürülmelerine karşı yüzbinlerce Kolombiyalı'nın katıldığı protestolar gibi mobilizasyonlar bunun somut örnekleridir (Ağkaya, 2022). Bu açıdan bakıldığında, Kolombiya'da sivil toplum kültürünün barışı öncelediği ve bu noktada en önemli aşamalardan biri olan toplumsal yeniden bütünleşmeye yönelik inisiatifin güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada; 1996-2001'de UNICEF'in desteğiyle gerçekleştirilen ve 1998 Nobel Barış Ödülü için aday olan *Movimiento de Niños por la Paz* (Barış İçin Çocuk Hareketi) (El Tiempo, 1998), 2009'da Uluslararası Mülteci Örgütü desteğiyle gerçekleştirilen silah bırakan kayıp çocukların bulunması için hayata geçirilen *Buscando a Nemo*

(Nemo'yu Aramak) girişimi (Verdad Abierta, 2016) ve en güncel örnek olan Hakikat Komisyonu ve JEP tarafından çocukların barışa katkısı ve barışa dair kültürünün arttırılmasına yönelik hayata geçirilen “portal”lara olan ilgi¹⁶, Kolombiya’da sivil toplum inisiyatifinin ve çocukların barışa ilgisinin ve desteğinin göstergeleri olarak sayılabilir.

Uluslararası Toplumun Desteği: Başta, Venezüela, Küba, Meksika ve diğer Latin Amerika ülkeleri 1990’ların ortalarından itibaren, Kanada, Norveç ve diğer Avrupa ülkeleri de 2000’lerin başından itibaren Kolombiya’da çatışmanın çözümüne ve barışın inşasına katkı yapıcı destek vermiştir. Küba, Meksika ve Norveç, devlet görevlileri ve FARC temsilcilerinin görüşmeleri için birçok kez aracılık sağlamış ve gerekli imkânları sunmuştur. Ayrıca, 2000’lerin başından itibaren ABD’nin, Kolombiya’daki durumu daha da militarize eden teşebbüs ve planlarına karşı, Venezüela, Küba, Avrupalı ülkeler ve Kanada, açık bir eleştirel bir tutum benimsemişler ve çatışmanın çözümü için diyalog çağrısı yapmışlardır. Birleşmiş Milletler, *Organización de los Estados Americanos* (OAS) ve Avrupa Birliği, ayrıca, BM Kadınlar Kalkınma Fonu, BM Kalkınma Programı, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Af Örgütü, *Human Rights Watch* gibi birçok uluslararası hükümet-dışı oluşum da Kolombiya’da, resmî kurumlar ve yerel sivil toplum örgütleriyle koordineli olarak çalışmış ve çalışmaya devam etmektedir (Peace Insight, 2022). Öte yandan, bir önceki maddelerde de belirtildiği üzere, başta BM ve UNICEF Kolombiya’da çocukların durumunu yakından takip etmekte ve sorumluluk almaktadır (BM, 2016). Bunun en somut örneklerinden biri, 2016 Barış Anlaşmalarından sonra silah bırakan FARC militanları ve çocuk savaşçıların BM Özel Misyonu ve Kızılhaç tarafından teslim alınmasıdır. Aynı şekilde, Kızıl Haç ve UNICEF, Kolombiya’da çocukların durumunu 2016’dan itibaren yakından takip etmektedir (ICRC, 2022). Yakın zamandaki örneklerden biri, 2020-2021’de, UNICEF’in katkılarıyla gerçekleştirilen *Súmate Por Mí* (Benim için Katıl) projesidir. Proje kapsamında, Kolombiya’da riskli olarak görülen 47 şehirde, silahlı gruplar tarafından devşirilme tehlikesi altındaki 6.500 çocuğa yönelik farkındalık eğitimi verilmiştir (UNICEF, 2021). Uluslararası toplumun sağladığı destek kadar, Kolombiya’da hükümetlerin bu desteğe açıklığı ve ilgisinin somut olarak görünürlüğü, barışın sürdürülebilirliği ve savaştan etkilenen ve silah altına alınan çocukların durumunun iyileştirilmesi ve bu tür sorunların gelecekte azaltılarak bitirilmesi yönünde olumlu unsurlardır.

¹⁶ *Consulta Nacional de niños, niñas, adolescentes y jóvenes por la Verdad ve Portal de la Jep para niños, niñas, adolescentes* girişimlerine yarısı 17 yaş altı bireylerden oluşan binlerce kişi dahil olmuş ve katkı vermiştir. Bkz. <https://consultajovenesporlaverdad.comisiondelaverdad.co;> <https://www.jep.gov.co/ninosyninas/index.html#inicio>, 24 Temmuz 2022.

2022 Seçimleri ve Yeni Hükümetin Yapıcı Politikası: 2016 Barış Anlaşmalarının uygulanmasını fiilen durduran Iván Duque hükümetinden sonra seçim kampanyası boyunca Barış Anlaşmalarını uygulama vaadinde bulunan ve aynı zamanda M-19'a mensup eski bir gerilla olan Gustavo Francisco Petro, 2022 Seçimlerini kazanmış ve Ağustos 2022'de göreve başlamıştır (BBC, 2022a). Kolombiya tarihinin ilk solcu devlet başkanı olan Petro dönemi ve yarattığı bütünleştirici siyasal atmosfer, Kolombiya'da barışın tesisi ve sürdürülebilirliği açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bununla birlikte, parlamentoda çoğunluğun kendi partisinde olmaması ve değişime direnmesi muhtemel olan kurumlar gibi unsurlar, Petro'nun önünde ciddi engeller olarak belirmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, devam eden Kolombiya iç Savaşının çocuklar ve çocuk savaşçılar üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk iki bölümü, uluslararası toplumun en önemli sorunlarından olan çocuk savaşçılar sorununu ele almıştır. Buna göre, 20. yüzyılın başından itibaren yüzbinlerce çocuk hem ulusal hem de diğer silahlı gruplar tarafından devşirilmiş ve kullanılmıştır. Çocukların savaştan etkilenmeleri ise doğrudan hedef olarak alınmaları; savaşa tanık olmaları, yerlerinden edilmeleri ve aile bağlarının etkilenmeleri; savaş sırasında dünyaya gelmeleri; cinsel istismara uğramaları; beslenme yetersizliği, enfeksiyon hastalıkları; eğitim ve diğer temel ihtiyaçlardan mahrum kalmaları şeklinde tezahür etmektedir.

Çocuk savaşçıların çatışma sonrasında maruz kaldığı sorunlar; yaftalanma, dışlanma, silahlı grupların hedefi olma, aileleriyle bir araya gelememe, iş bulamama ve ömür boyu sürecek fiziksel ve psikolojik travmalarla mücadele etmek olarak belirmektedir. Her halükârda, kız çocukları ve kadınlar, çatışma esnasında ve sonrasında daha büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Çocukların çatışma çözümü ve barış tesisi süreçlerinde rehabilite edilmeleri ve toplumla yeniden bütünleştirilmeleri ve aynı zamanda, barışın sürdürülebilirliği için eski çocuk savaşçıların ve görece daha kırılğan olan kız çocuklarının özel ihtiyaçlarının belirlenmeleri, programlara katılımları teşvik edilmeleri, toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel kültürel ve sosyoekonomik hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmaları ve ihtiyaçlara karşılık verecek esnek programların daha önceki tecrübelerden faydalanılarak hayata geçirilmeli gerekmektedir. Aynı biçimde, toplum nezdinde, adalet duygusunun tatmin edilmesini önceleyen düzenlemelerin uygulanması önem arz etmektedir.

Kolombiya'da bugün varlığını ve eylemlerini sürdüren birçok silahlı aktör tahminen 20.000-30.000 kadar çocuğu devşirmiş ve çatışmalarda kullanmıştır ve

çok sayıda çocuğu kullanmaya da devam etmektedir. Binlerce çocuk çatışmalar yüzünden hayatını kaybederken milyonlarcası yerlerinden edilmiştir. 2016'da imzalanan Barış Anlaşmaları çatışmanın sonlandırılması için çok önemli bir adım olsa da 2018-2022 arasında görev yapan Duque hükümetinin anlaşmaları uygulamayı *de facto* durdurması barışın tesisi ve sürdürülebilirliği için olumsuz bir konfigürasyon yaratmıştır. Ağustos 2022'de göreve başlayan Gustavo Petro'nun, tüm silahlı örgütlere silah bırakma ve diyalog çağrısı yapması ve Barış Anlaşmalarını tam olarak uygulama vaadi (BBC, 2022b) olumlu gelişmeler olarak görülebilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde detaylıca ele alındığı üzere, mevcut konjunktürde devam eden toprak ve yerleşim sorunu; devletin kapasitesizliği ve karşılıklı güven sorunu; bozguncu gruplar ve organize suç örgütlerinin faaliyetleri; savaşın devam ediyor olması, eski çocuk savaşçıların rehabilitasyonu ve toplumla yeniden bütünleştirilmelerinin önündeki olumsuz unsurlardır. Öte yandan, gelişmekte olan çatışma çözümü ve barış tesisi kültürü ve kararlılığı; devlet kapasitesi ve kurumların güçlenmesi; sivil toplum kültürünün gelişmesi; uluslararası toplumun desteği ve Kolombiya'nın bu desteğe olan açıklığı ve işbirliği gelecek konfigürasyonlarda, barışın kalıcılığı, ve eski çocuk savaşçıların durumu için olumlu unsurlar olarak belirlemektedir.

Son olarak, Kolombiya'da birden çok kez silah bırakma ve barış tesisi denemesinin yapıldığı ve biriken kültür ve tecrübenin yalnızca ülke için dünyadaki diğer çatışmalar ve çözümleri için örnek bir model teşkil ettiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, çalışma, Kolombiya'da çatışmaların muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından birinin çatışmadan etkilenen çocuklar ve çocuk savaşçılar sorunu olduğu bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu çalışma, konuya dair ilginin Türkçe yazında da artarak devam ettiğini göz önünde bulundurarak Türkiye'de ve dünyada devam eden çatışma ve terör sorununda, çocukların durumuna ve çocuk savaşçılara odaklanan literatüre bu şekilde katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Achvarina, Vera ve Simon F. Reich (2006), "No Place to Hide: Refugees, Displaced Persons, and the Recruitment of Child Soldiers", *International Security*, 31 (1): 127-164.

Acosta-Navas, Diana ve Carlos F. Reyes (2018), "From combatants' boots Reincorporation and reconciliation", Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and*

Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence (New York: Routledge): 119-135.

Ağkaya, Onur (2021), “Kolombiya: İki Yüzyıla Yayılan Çatışma ve Çözüm Süreci”, Şeyşane, G. Tanrıverdi (Der.), Silahlı Çatışmaların Çözümü Mümkün mü? Dünyadan Örneklerle Barış Süreçleri (Ankara: Siyasal Kitabevi): 163-192.

Ağkaya, Onur (2022), “Polis Teşkilatı ve Rolünün Paramilitarizasyonu: Kolombiya’da Polis Şiddetinin 2021 Protestolarına Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (3): 1065-1094.

Amnesty International (2004): “Colombia: “Scarred bodies, hidden crimes”: Sexual Violence against women in the armed conflict”, <https://www.amnesty.org/en/documents/amr23/040/2004/en/> (24.07.2022).

Amnesty International (2004): “Colombia: The Victims and Land Restitution Law: An Amnesty International analysis”, <https://www.amnesty.org/en/documents/amr23/018/2012/en/> (12.07.2021).

BBC (2022a): “Gustavo Petro: Colombia elects ex-rebel as first left-wing president”, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-61860887> (27.08.2022).

BBC (2022b): “Colombia: New left-wing leader wants global drugs rethink”, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-62460534> (27.08.2022).

Beber, Bernd ve Christopher Blattman (2013), “The Logic of Child Soldiering and Coercion”, International Organization, 67 (1): 65-104.

BM Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi (2022), “The mandate of the Special Representative”, <https://childrenandarmedconflict.un.org/about/the-mandate/> (22.06.2022).

BM (2016), “Colombia: agreement to reintegrate children from FARC welcomed by UN envoy”, <https://news.un.org/en/story/2016/05/529362-colombia-agreement-reintegrate-children-farc-welcomed-un-envoy#.WV-e7ITyiUk> (22.07.2022).

BM (2011), “Disarmament, demobilization and reintegration Report of the Secretary-General”, <https://digitallibrary.un.org/record/700920> (22.07.2022).

BM (2014), “Operational Guide to the Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards”, <https://www.unddr.org/wp-content/uploads/2020/06/Operational-Guide-to-the-IDDRS-2014.pdf> (20.07.2022).

BM (2022): “Children and armed conflict in Colombia – Report of the Secretary-General (S/2021/1022)”, <https://reliefweb.int/report/colombia/children-and-armed-conflict-colombia-report-secretary-general-s20211022> (24.07.2022).

Burnyeat, Gwen (2020), “Peace Pedagogy and Interpretative Frameworks of Distrust: State–Society Relations in the Colombian Peace Process”, *Bulletin of Latin American Research*, 39 (1): 39-52.

Campbell, Susanna P., Michael Findley ve Kyosuke Kikuta (2017), “An Ontology of Peace: Landscapes of Conflict and Cooperation with Application to Colombia”, *International Studies Review*, 19 (1): 92-113.

Carranza-Franco, Francy (2019), *Demobilisation and Reintegration in Colombia: Building State and Citizenship* (New York: Routledge).

Centro Nacional de Memoria Histórica (CNMH) (2017), *Una Guerra sin edad. Informe Nacional de Reclutamiento y Utilización de Niños, Niñas y Adolescentes en el Conflicto Armado Colombiano* (Bogotá, CNMH).

Charles, Mathew (2022), “La niñez reclutada. La participación de niños, niñas y adolescentes en el crimen organizado y conflict después del Acuerdo de Paz”, *Documentos OCCO, The Colombian Observatory of Organized Crime Working Paper Series Number 4*, Bogotá, Universidad del Rosario.

Charles, Mathew ve Karen Fowler-Watt (2022), “The Tree of Love: Life Writing and ‘Seasons of Self’ by Former Child Soldiers in Colombia”, *Life Writing*, 19(3): 373-393.

Child Soldiers International (2012), “Louder than words: An agenda for action to end state use of child soldiers”, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/RuleOfLaw/ArmsTransfers/ChildSoldiersInternational_2.pdf (22.06.2022).

Child Soldiers International, (2018), “Annual Report 2017-2018”, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CSI_annual_report_2018.pdf (17.11.2020).

CNN (2019): “Corte Constitucional de Colombia rechaza objeciones de Duque sobre la ley estatutaria de la JEP, ¿qué significa?”, <https://cnnespanol.cnn.com/2019/05/30/corte-constitucional-de-colombia-rechaza-objeciones-de-duque-sobre-la-ley-estatutaria-de-la-jep-que-significa/> (07.06.2022).

Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2006), “Child soldiers and Disarmament, Demobilization, Rehabilitation and Reintegration in West Africa A survey of programmatic work on child soldiers in Côte d'Ivoire, Guinea, Liberia

and Sierra Leone”, https://au.int/sites/default/files/documents/38962-doc-118._child_soldiers_and_disarmament_demobilization_rehabilitation_and_reintegration_in_west_africa.pdf (20.06.2020).

Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2008), “Global Report 2008”, <https://reliefweb.int/report/world/child-soldiers-global-report-2008> (22.07.2022).

Comisión de la Verdad (CDV) (2022a), “Hay Futuro Si Hay Verdad”, <https://www.comisiondelaverdad.co/hay-futuro-si-hay-verdad> (17.07.2022).

Comisión de la Verdad (CDV) (2022b), “No es un Mal Menor: Niñas, niños y adolescentes en el conflicto armado”, <https://www.comisiondelaverdad.co/hay-futuro-si-hay-verdad> (17.07.2022).

Cortes, Liliana ve Marla Buchanan (2007), “The Experience of Columbian Child Soldiers from a Resilience Perspective”, *International Journal for the Advancement of Counselling*, 29: 43-55.

Dallaire, Roméo (2011), *They Fight Like Soldiers, They Die Like Children: The Global Quest to Eradicate the Use of Child Soldiers* (New York: Walker and Company).

Pabón, Fabio A. (2018), “Transitional justice and the ‘Colombian peace process’”, Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence* (New York: Routledge): 1-12.

Dupuy, Kendra ve Krijn Peters (2010), *War and Children: A Reference Handbook* (Santa Barbara: ABC-CLIO).

El Espectador (2020), “Con dineros de la paz, Duque contrata firma que financió el No en el plebiscito”, <https://www.elespectador.com/colombia-20/paz-y-memoria/con-dineros-de-la-paz-duque-contrata-firma-que-financio-el-no-en-el-plebiscito-article/> (22.05.2021).

El Tiempo (1998), “Los Niños Colombianos, Postulados al Nobel de Paz”, <https://www.eltiempo.com/archivo/documento/MAM-770498> (23.07.2022).

Fisher, Kirsten (2013), *Transitional Justice for Child Soldiers: Accountability and Social Reconstruction in Post-Conflict Contexts* (New York: Palgrave Macmillan).

Gates, Scott (2011), “Why Do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment”, Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (Der.), *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration* (New York: Palgrave Macmillan): 29-49.

Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers (2021), “Gaps and Needs for Successful Reintegration of Children Associated with Armed Groups or Armed Forces”, <https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2021/07/Gaps-and-needs-for-Successful-Reintegration-of-CAFAAG.pdf> (15.06.2021).

Goodwin-Gill, Guy ve Ilene Cohn (1994), *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict* (New York: Clarendon).

Grupo de Memoria Histórica (GMH) (2013), *¡BASTA YA! Colombia: Memorias de Guerra y Dignidad* (Bogotá: Imprenta Nacional).

Haer, Roos ve Tobias Böhmelt (2016), “The impact of child soldiers on rebel groups’ fighting capacities”, *Conflict Management and Peace Science*, 33 (2): 153–173.

Higgs, Johanna (2020), *Militarized Youth The Children of the FARC* (Cham: Palgrave Macmillan).

Human Rights Watch (2008), “Breaking the Grip? Obstacles to Justice for Paramilitary Mafias in Colombia”, <https://www.hrw.org/report/2008/10/16/breaking-grip/obstacles-justice-paramilitary-mafias-colombia> (08.07.2020).

Hurtado, Mónica, Ángela Dosdad ve Sergio Gómez-Hernández (2018), “The relationship between human trafficking and child recruitment in the Colombian armed conflict”, *Third World Quarterly*, 39 (5): 941-958.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2022), “Colombia”, <https://www.icrc.org/en/where-we-work/americas/colombia> (12.06.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2016), “Acuerdo Final para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera”, <https://www.jep.gov.co/Normativa/Paginas/Acuerdo-Final.aspx> (25.07.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2022a), “Victimización de miembros de la Unión Patriótica”, <https://www.jep.gov.co/especiales1/macrocasos/06.html> (24.07.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2022b), “Reclutamiento y utilización de niñas y niños en el conflicto armado”, <https://www.jep.gov.co/especiales1/macrocasos/07.html> (24.07.2022).

Kaldor, Mary (2012), *New & Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, (Cambridge: Polity Press).

Kamara, Mohamed (2019), "In Search of the Lost Kingdom of Childhood", Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 28-51.

Kamya, Sarah (2012), "Resettlement of Abducted Girls in Northern Uganda: The Case of Gulu District", *Africa Peace and Conflict Journal*, 5 (2): 67-78.

Kanada Dışişleri Bakanlığı (2022), "The Vancouver Principles on Peacekeeping and the Prevention of the Recruitment and Use of Child Soldiers", https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/human_rights-droits_homme/principles-vancouver-principes-pledge-engageons.aspx?lang=eng (26.07.2022).

Kekevi, Serkan ve Gökmen Kılıçoğlu (2016), "Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/Militanları", *Ankara Barosu Dergisi*, 3: 483-510.

Kieh, George Klay (2016), "Civilians and Civil Wars in Africa: The Cases of Liberia, Sierra Leone, and Côte D'Ivoire", *Peace Research*, 48 (1/2): 203-228.

Kiss, Alexandra (2016), "Innocence Lost: The Case of Child Combatants in Colombia and their Reintegration", Sharma, Vibha ve Ashlie Brink (Der.), *Childhood through the Looking Glass* (Brill): 211-222.

Lee, Sabine (2017), *Children Born of War in the Twentieth Century* (Manchester: Manchester University Press).

LeGrand, Catherine, Luis van Isschot ve Pilar Riaño-Alcalá (2017), "Land, justice, and memory: challenges for peace in Colombia", *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 42 (3): 259-276.

Maher, David ve Andrew Thomson (2018), "A precarious peace? The threat of paramilitary violence to the peace process in Colombia", *Third World Quarterly*, 39 (11): 2142-2172.

María-Jiménez, Ana (2019), "Challenges for the protection of child victims of recruitment and use in an era of complex armed conflicts: the Colombian case", Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 52-73.

Martuscelli, Nabuco ve Duarte Villa (2018), "Child soldiers as peace-builders in Colombian peace talks between the government and the FARC-EP", *Conflict, Security & Development*, 18 (5): 387-408.

Mochmann, Ingvill (2017), “Children Born of War– A Decade of International and Interdisciplinary Research”, <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/51163> (24.07.2022).

Nussio, Enzo (2011), “How ex-combatants talk about personal security: Narratives of former paramilitaries in Colombia”, *Conflict, Security & Development*, 11 (5): 579-606.

Orejuela, Luis ve Lina Restrepo-Plaza (2021), “Reintegration and forgiveness to ex-combatants in Colombia”, *Development Studies Research*, 8 (1): 36-48.

Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (2011), “The Long Road Home: Conceptual Debates on Recruitment Experiences and Reintegration Outcomes”, Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (Der.), *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration* (New York: Palgrave Macmillan): 3-26.

Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (2015), *Youth in Conflict and Peacebuilding: Mobilization, Reintegration and Reconciliation* (New York: Palgrave Macmillan).

Özerdem, Füsün (2021), “Ordu ve Devlet Dışı Silahlı Grupların Çocuk Asker Kullanımı”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (2): 256-294.

Peace Insight (2022), “Colombia”, <https://www.peaceinsight.org/conflicts/colombia/> (08.07.2022).

Piva, Benedetta, Lachlan Kerr ve Reetinder Chowdhary (2021), “Child Soldiers In Colombia: The Latest Threat To Colombian Peace”, <https://www.counterterrorismgroup.com/post/child-soldiers-in-colombia-the-latest-threat-to-colombian-peace> (24.07.2022).

Polat, Oğuz ve Evin Gündoğan (2010), “Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1 (1): 105-124.

Rochlin, James (2020), “Re-imagining Colombia’s new security landscape in the wake of the FARC Peace Accord”, *Small Wars&Insurgencies*, 31 (1): 181-203.

Rosen, David M. (2005), *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism* (New Jersey: Rutgers University Press).

Rosen, David M. (2015), *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (New Jersey: Rutgers University Press).

Rubio, Rocío (2022), “Los menores de edad al servicio de la guerra: un crimen que se mantiene”, *El Tiempo*, <https://www.eltiempo.com/justicia/conflicto-y->

narcotrafico/reclutamiento-de-menores-en-colombia-un-crimen-que-se-mantiene-654611 (24.07.2022).

Sanchez-Parra, Tatiana (2018), “The Hollow Shell: Children Born of War and the Realities of the Armed Conflict in Colombia”, *International Journal of Transitional Justice*, 12: 45–63.

Save the Children (2022): “2021 Annual Report”, <https://www.savethechildren.org/us/about-us/resource-library/annual-report> (20.06.2022).

Schauer, Elisabeth ve Thomas Elbert (2010), “The Psychological Impact of Child Soldiering”, Martz, Erin (Der.), *Trauma Rehabilitation After War and Conflict: Community and Individual Perspectives* (New York: Springer): 311-360.

Semana (2020), “Masacres: “¿por qué no se detiene la barbarie?””, <https://www.semana.com/nacion/articulo/masacres-por-que-no-se-detiene-la-barbarie/202000/> (22.07.2022).

Singer, Peter W. (2005), *Children at War* (New York, Pantheon Books).

Tapias, C. de Gamboa ve F. Andrés Pabón (2018), “The Transitional Justice Framework agreed between the Colombian Government and the FARC—EP”, Pabón, F. Andrés (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence* (New York: Routledge): 66-84.

Thoene, Ulf, Roberto G. Alonso ve Camila Andrea Bernal (2020), “Memory and Trauma: Soldier Victims in the Colombian Armed Conflict”, *SAGE Open*, 10 (3): 1-12.

Tynes, Robert (2018), *Tools of War, Tools of State: When Children Become Soldiers* (New York: State University of New York Press).

Uluslararası Kurtarma Komitesi (2022): “Emergency Watchlist: System Failure”, https://www.rescue.org/sites/default/files/document/6423/cs2201watchlistrep_orfinal.pdf (12.07.2022).

UN Verification Mission in Colombia (2014), “Executive Summary”, [http://pksoi.armywarcollege.edu/default/assets/File/\(180130\)%20Peacekeeping%20and%20Stability%20Operations%20Institute%20UN%20Verification%20Mission%20Colombia%20Estimate.pdf](http://pksoi.armywarcollege.edu/default/assets/File/(180130)%20Peacekeeping%20and%20Stability%20Operations%20Institute%20UN%20Verification%20Mission%20Colombia%20Estimate.pdf) (05.07.2020).

UNICEF (2020), “Who is a child soldier?”, https://www.unicef.org/emergencies/index_childsoldiers.html (14.11.2020).

UNICEF (2021), “*Sumate Por Mí: Boletines*”, <https://www.unicef.org/colombia/informes/sumate-por-mi> (12.06.2022).

UNICEF (2022), “Prospects for Children in 2022: A Global Outlook”, <https://www.unicef.org/globalinsight/media/2471/file/UNICEF-Global-Insight-Prospects-for-Children-Global-Outlook-2022.pdf> (19.07.2022).

Vastapuu, Leena (2019), “How to Find the ‘Hidden’ Girl Soldier? Two Sets of Suggestions Arising from Liberia”, Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 493-511.

Velásquez-Ruiz, Marco (2018), “The Emergence and Consolidation of Transitional Justice within the Realm of Colombian Peacebuilding”, Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia: Transitioning from Violence* (New York: Routledge).

Verdad Abierta (2016), “Desvinculación de niños combatientes: errores para no repetir”, <https://verdadabierta.com/desvinculacion-de-ninos-combatientes-errores-para-no-repetir/> (04.07.2022).

Verdad Abierta (2020), “¿De Dónde Vienen las Balas Contra los Líderes Sociales?”, <https://verdadabierta.com/especiales-v/2020/de-donde-vienen-las-balas/> (12.07.2022).

Verdad Abierta (2021a), “Radiografía de los 30 grupos surgidos tras el desarme de las Farc”, https://verdadabierta.com/radiografia-de-los-30-grupos-surgidos-tras-el-desarme-de-las-farc/?sf_paged=4 (22.07. 2022).

Verdad Abierta (2021b), “Seguridad de excombatientes: una deuda que ha cobrado 290 vidas”, https://verdadabierta.com/seguridad-de-excombatientes-una-deuda-que-ha-cobrado-290-vidas/?sf_paged=2 (22.07.2022).

Wessells, Michael (2019), “Do No Harm: How Reintegration Programmes for Former Child Soldiers Can Cause Unintended Harm”, Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 471-492.